

סיגל עוזרי-רוייטברג. סוציאל-דמוקרטיה מקומית: עלייתו של דור פוליטי חדש במפלגת העבודה הישראלית (2006-2009). 2020. מאגנס. 400 עמודים

מירב אהרון גוטמן*

אומרים על אתנוגרפיה שהיא טובה לזמנה, שעיקר כוחה בחקר ההווה. לכן לאנתרופולוגים ולאנתרופולוגיות רבות יש תחושה שאם לא ימהרו לפרסם את ממצאיהם – עננת הזמן תעמעם את כוחה של האתנוגרפיה.

סוציאל-דמוקרטיה מקומית, שיצא לאור ב־2020, נשען על עבודה שדה שסיגל עוזרי-רוייטברג ערכה בשנים 2006-2009, אך הזמן לא עמעם את כוחו של המחקר. בביקורת זו אטען כי זוהי מעלתו העיקרית של הספר: הזמן מחבק את ממצאיה של הכותבת. הוא נותן מבט אירוני, מבט טרגי, חדות של נבואה, ורוב הזמן את שלושתם יחד. מחקר כותבים בתוך הקשר וקוראים בתוך הקשר; ובשעה שאני קראתי בספר, הסקרים הראו כי מפלגת העבודה לא תעבור את אחוז החסימה. סקירה זו נערכת בימים שלאחר בחירות 2021, ובהם המפלגה מחדשת את שורותיה מן היסוד וזוכה לשבעה מנדטים.

הקשר שני לקריאה שלי במחקר הוא האתנוגרפיה שקיימתי אני בערך באותן השנים בסניף הליכוד באשדוד (אהרון-גוטמן, 2008). עוזרי-רוייטברג הצטרפה לקבוצת חוקרים גדולה שמפא"י ומפלגת העבודה עמדו במרכז סדר היום שלהם. אני הצטרפתי לקבוצה קטנה ואקלקטית הרבה יותר של חוקרי ליכוד.

הספר מחולק לשני חלקים: הראשון נשען על מחקר שדה מלמעלה, במוסדות המרכזיים של מפלגת העבודה, והשני על מחקר מלמטה – בסניפים ובהתארגנויות מקרב החברה האזרחית שהשיקו והזינו את פעולתה. ההחלטה לשרטט מפת דרכים לניתוח של מפלגת העבודה משני כיוונים שונים ואפילו מנוגדים היא שהופכת את האתנוגרפיה הזאת לעל-זמנית: המבט מלמעלה מבחיר את מגמת השקיעה, והפעילות בסניפים חושפת את מה שעוזרי-רוייטברג מציעה לראות כעתיד אפשרי של המפלגה, נקודה שאחזור אליה בהמשך. עוזרי-רוייטברג עורכת אתנוגרפיה של מעלה ואתנוגרפיה של מטה: היא נוכחת במפגשים ומתעדת בגוף ראשון הן את מפגש הנהגת המפלגה ודיוניה, הן את המפגשים של התאים והקבוצות הרוחשות בסניפים. ניכר כי ליבה עם הסניפים, ונאמנה למשימת התיאור הגדוש היא מספרת לנו איך בדיוק נפתחו בפניה השערים (ביקשו ממנה להביא כיסאות פלסטיק) וגם משתפת אותנו בצער הפרדה מהשדה.

החלק הראשון של הספר דומה לניתוח שלאחר המוות. החוקרת מציגה בפנינו את המשוואות, ההגיגות וההתליכים שבגינם הגיעה מפלגת העבודה למשבר אלקטורלי חסר תקדים. היא מתארת את שורשיו של הפרגמטיזם הפוליטי כהיגיון מרכזי של המפלגה. הפרגמטיזם הוא תמונת התשליל של האידאולוגיה, והספר מציע לנו ניתוח עמוק ומקיף

* ד"ר מירב אהרון גוטמן, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

של מושג האידאולוגיה וגילגוליו במערכות הפוליטיות השונות. עוזרי-רוייטברג טוענת כי מפלגת "אני-הקמתי-את-המדינה" לא ראתה אפשרות שלא תהיה חלק מהשלטון, ולכן הקריבה את האידאולוגיה על מזבח הפרגמטיזם.

עבודת השדה מתחילה בדיונים סביב שאלת פרישתה של מפלגת העבודה מהקואליציה בעקבות כניסתו של אביגדור ליברמן לממשלתו של אהוד אולמרט בשנת 2006. השאלה הזאת כרוכה בסוגיות חשובות של השפעה מבפנים (מהקואליציה) או מבחוץ (אופוזיציה) ומציבה אתגר בפני העמדה האידאולוגית. בסופו של דבר מפלגת העבודה החליטה להישאר בקואליציה, ועוזרי-רוייטברג חושפת בסכין מנתחים עדין את המשוואות שבתוכן מתבססת עמדה זו. מנהיגי המפלגה מדברים על ממלכתיות (נשמע מוכר גם כיום) ובונים את המשוואה שלפיה טהרנות אידאולוגית + אי-לקיחת אחריות = אופוזיציה. אבל הם אנשים של עשייה, הם הממלכה, והם ימשיכו לקחת אחריות – כלומר ימשיכו לשבת בקואליציה.

רגע מסוים שמתואר בספר הותיר עליי רושם רב. החוקרת מביאה קטעים מתוך ריאיון עם בנימין בן-אליעזר מ־2009, חודשים אחדים לפני כניסתה של מפלגת העבודה לממשלת נתניהו. בן-אליעזר אומר: "אנחנו עומדים היום בפני שינויים דרמטיים בכל המפלגות. הדגלים של מפלגת העבודה היו ההתיישבות העובדת ופועלי ארץ ישראל. היום הפועלים באים מתאילנד וההתיישבות היא רק בשטחים. ומה היה בליכוד? ארץ ישראל השלמה. ובכן, המנהיג [נתניהו] עומד ואומר שתי מדינות לשני עמים. כלומר, יש לנו סדר עולמי חדש". כשהמראיינת אומרת "אבל עכשיו, אחרי שאמרת את מה שאמרת, בעצם אין כבר מפלגת עבודה", בן-אליעזר עונה לה "נכון, אבל גם אין ליכוד" (עמ' 119, ההדגשה שלי). כשקוראים את המשפט הזה בשנת 2021, הוא נראה במבט ראשון כמו בדיחה. בסקרים ובתוצאות האמת זכה הליכוד ל־30 מנדטים; הוא לא נמחק – כוחו גדל.

קריאה נוספת בדברים שופכת עליהם אור אחר. צודק בן-אליעזר: כיום, מבחינה אידאולוגית, גם הליכוד קרס והוא זוכה לקיתונות של ביקורת על כך שאינו ימין "אמיתי". אך היעדר האידאולוגיה לא הביא להתרסקותו. כיצד אירע שלמרות דחיקתה של האידאולוגיה לקרן זוית בשתי המפלגות, הפער בין השתיים גדול כל כך? בתשובה לשאלה זו עוזרי-רוייטברג לוקחת אותנו לפרוצדורה. והחלק הזה של הספר מנכיח איכות נוספת של אתנוגרפיה טובה – השפה. כשחוקרים מפלגה, מוסד חברתי ופוליטי, קל לטעות ולהניח לנהלים, לחוקים ולהסדרים שברקע הדברים, ולחפש אחר "מהות"; אך החוקרת מיטיבה להבין כי העיסוק בנהלים הללו הוא הנתיב לניתוח של כל מוסד חברתי. מחקר השדה מעלה כי מפלגת העבודה טובעת בפרוצדורה. פרוצדורה, טוענת עוזרי-רוייטברג, היא השפה המרכזית של הפרגמטיזם הפוליטי. בהיעדר עוגן אידאולוגי להיאחז בו, המנגנון והעיסוק במנגנון הופכים לעיקר המופע הפוליטי. ההתמקדות בפרוצדורה הופכת למסמן ולמסומן גם יחד, והדבר מסביר את היעלמות כוחה של המפלגה.

אבל לא רק הפרוצדורה מככבת בניתוח זה אלא גם המשפטיזציה של הפוליטיקה, הבאה לידי ביטוי בפניות נשנות לערכאות משפטיות כדי ליישב סכסוך בין סיעות שונות במפלגה. וגם הכסף חשוב, כפי שקובע ציטוט בן אלמוות המיוחס לאיתן כבל: "חברים, דמוקרטיה עולה כסף!"

בד בבד, בליכוד מתקיימות נהירה אחר מנהיג ודיגיטציה של המפלגה, המייתרת את הסניפים ומקדשת את מרכז המפלגה. פעם אחר פעם מתבטלות הבחירות המקדימות

והמנהיג מתעקש על שריונים בהיקפים גדלים והולכים, והמשמעת הקואליציונית הופכת לסוגיה מרכזית ונשמרת בקנאות. בהתייחסות לתהליכים אלו עוזרי־רויטברג מציעה לנו ניתוח מרתק נוסף: שרים מטעם מפלגת העבודה, בעת שבתם בקואליציה, העדיפו על פני טובת המפלגה את מה שהם ראו כטובת המדינה ויצרו קואליציות אד הוק עם שרים וחברי כנסת ממפלגות אחרות. כאשר הפרגמטיזם, הממלכתיות ומה שהם רואים כלקיחת אחריות הופכים לאידאולוגיה היחידה, הפוליטיקאים הופכים למעשה לפקידים. לדוגמה, מפלגת העבודה לא יצרה חזית אחידה לקידום הרפורמה של יולי תמיר בחינוך ואף לא גיבתה את בן־אליעזר ואת עמדתו ביחס לרפורמה בחברת החשמל, שפגעה גם בבסיס הכוח של מפלגת העבודה – ועדי העובדים.

החלק השני של הספר נשען על אתנוגרפיה של סניפים ותאים. עוזרי־רויטברג מתארת מרחב פעילות שהיא מכנה "מרחב ביניים", בין פעילות הסניפים ובין החברה האזרחית, ובוחנת את הקואליציות הנרקמות בין שתי אלה. היא טוענת כי את התסיסה מלמטה יש לתאר באמצעות מושג הדור, שלדעתי אינו נוכח דיו במחקר האנתרופולוגי והסוציולוגי. היא מראה כיצד הדור הצעיר מבקש לחזור לפוליטיקה מבוססת אידאולוגיה, ויש לו אידאולוגיה. הוא קורא לה סוציאל־דמוקרטיה. בחסות מגמות גלובליות, הסוציאל־דמוקרטיה מתגבשת כמענה לניאו־ליברליזם שהתבסס בשנות השמונים והתשעים. הספר מספר את סיפור שקיעתה של מפלגת העבודה ואת נחישותם של קברניטיה להתנגש בקרחון. אך אולי ההתנגשות הזאת היא חדשות טובות עבור אותם תאים סוציאל־דמוקרטיים שתוססים בה? תוצאות הבחירות האחרונות תומכות בפרשנות שמציעה לנו עוזרי־רויטברג: נציגי המפלגה החדשים מעלים על נס את הסוציאל־דמוקרטיה. התאים הקטנים שהחוקרת מתעדת במחקרה הם בית הייצור של הרשימה החדשה של מפלגת העבודה, והם גם מקור כוחה של המפלגה המתחדשת.

מקורות

אהרון־גוטמן, מירב. (2008). "ניצחון השיטה": מאזרחות "ראויה" לאזרחות מנכסת בעיר מהגרים מתוכנת. סוציולוגיה ישראלית, ט(2), 413-441.